

Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine

Ivo Maroević

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

Održivi razvoj u zaštiti kulturne baštine je kontrolirani razvoj, ograničen tako da ne izaziva njezinu degradaciju. On pretpostavlja poznavanje resursa baštine, njihovo iskorištavanje do određenih granica i ograničavanje razvoja u cilju njihova očuvanja. Kulturnu baštinu čine: kulturni krajolik, povijesne cjeline, pojedinačne građevine i pokretna baština. Njezine vrijednosti prepoznajemo kao: starosne, povijesne, kulturne i emotivne. Autentičnost povijesnih struktura jedna je od temeljnih vrijednosti.

Ograničenja u iskorištavanju kulturne baštine, ili elemente održivog razvoja, promatramo na više razina.

Na razini krajolika ona se odnose na izgradnju prometnica, industrijskih i energetskih postrojenja i na opseg poslovne, turističke i stambene izgradnje. Razlikujemo urbane i ruralne povijesne cjeline. U urbanim se cjelinama ograničenja odnose na promet, promjene sadržaja i novu izgradnju koja mijenja sliku grada, u ruralnim sredinama novu izgradnju, parcelaciju zemljišta i prometnice, obradu tla i na odnos prema krajoliku. Na razini pojedinačne građevine ograničenja su u procesima revitalizacije, a odnose se na promjenu namjene i oblikovanja, infrastrukturu, fiziku i konstrukciju građevina, organizaciju prostora i uspostavu odnosa vanjštine i unutrašnjosti. Pokretnoj baštini ograničavamo uvjete uporabe da bi se predmetima produžio vijek trajanja.

Održivi razvoj kulturne baštine razmatra se interno i eksterno. Interno, u smjeru svjesnog amortiziranja ili uklanjanja uzroka propadanja i eksterno, unošenjem zadanih ograničenja u planove i programe razvoja. U okvirima zadanih parametara pronalaze se sadržaji i rješenja i amortiziraju pritisci tumačenjem i sumiranjem posredne dobiti za zajednicu kao cjelinu.

Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine različit je od onoga u zaštiti prirode. On se usmjerava prema stimuliranju uporabe kulturne baštine u cilju očuvanja primjerenog odnosa materijalnog i duhovnog, važnog za kulturni identitet ljudi. Održivi se razvoj temelji na resursima kulturne baštine koji su važni za opstojnost čovjeka.

Ključne riječi: održivi razvoj, kulturna baština, zaštita kulturne baštine, kulturni krajolik, povijesne cjeline, povijesne građevine, pokretna kulturna baština

UVOD

Posljednjih nekoliko godina zbivaju se velike promjene u pristupu zaštiti kulturne baštine. Ponajprije je svijest o kulturnoj baštini, potrebi njezina očuvanja i zaštite dobila globalne razmjere. Prije nešto više od stoljeća to je bio izrazito europski koncept, a danas se s istom pozornošću kulturna baština štiti diljem svijeta, iako joj je globalni pristup dijelom izmijenio temeljni koncept. Razvoj znanosti i tehnologije otvorio je nove mogućnosti djelotvornijih intervencija na svim materijalima i konstrukcijama od kojih su sazđani predmeti i cjeline kulturne baštine. Posljednjih je desetljeća koncept preventivne zaštite počeo dominirati u zaštiti pokretne kulturne baštine, pri čemu uzrečica »bolje spriječiti nego liječiti« otkriva nužno potrebne veze između zdrave i nezagađene okoline i zaštite baštine. Koncept pak aktivne zaštite, primijenjen u brizi za povijesne građevine, komplekse i povijesne gradove doživljava

ubrzani razvoj, posebice od 1975. god. kad je Amsterdamskom deklaracijom (Marasović, 1983:145–150) oblikovan i usmjeren u pravcu praktične primjene. Problemi revitalizacije i nove namjene povijesnih građevnih struktura gotovo da se dodiruju s procesima održivog razvoja, koji su gotovo s iste vremenske točke kronološkog vremena krenuli u realni život sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća (Kirn, 2000: 150). Održivi razvoj pak znači da je to razvoj »sposoban očuvati samog sebe neograničeno dugo, da ne ruši i ne ugrožava uvjete svoje trajne reprodukcije« (Kirn, 2000: 149). Postoji li moguća spona između ovih dvaju koncepata? Je li moguće elemente poput primjerice »obnovljivih izvora«, »održiva društva« ili »lomljenja prirode« primijeniti na procese zaštite i očuvanja kulturne baštine? Napokon, podliježe li kulturna baština procesima razvoja s obzirom na vlastiti, u pravu konzervativni koncept očuvanja memorije u strukturama materijalnog svijeta?

Pristupi li se komparativnom promišljanju čitave ove složene građe na dovoljno visokoj konceptualnoj razini, tada nas pojmovi koji su specifični za prirodni okoliš, poput »izvora, zagađivača, prirode, biljnog i životinjskog svijeta, vode ili prirodnih resursa« neće smetati ako ih se može bez smislenih poteškoća prevesti na jezik koji se koristi u spoznavanju kulturne baštine. Po toj bi logici održivi razvoj u sferi kulturne baštine mogao biti kontrolirani razvoj koji je ograničen tako da ne izaziva degradaciju i uništavanje kulturne baštine. Poslužimo li se Kirnovom formulacijom, tada bi on bio razvoj koji je sposoban očuvati pojavne oblike materijalne kulturne baštine neograničeno dugo, da ne ruši i ne ugrožava uvjete svoje opravdanosti u trajnoj duhovnoj reprodukciji njezinih vrijednosti. Takav razvoj pretpostavlja široko i duboko poznavanje resursa kulturne baštine i njihovo iskorištavanje do granica koje su prilagodljive okolnostima, kao i ograničavanje razvoja toga korištenja u cilju očuvanja spoznatih i pretpostavljenih resursa. U sferi nepokretne kulturne baštine iskorištavanje se prvenstveno odnosi na namjenu građevina, a u složenijim strukturama poput gradova i kulturnog krajolika na intervencije koje pridonose poboljšavanju funkcioniranja i gospodarskom prosperitetu (promet, industrijski pogoni, poslovna središta), ali i one koje utječu na socijalnu strukturu stanovnika i korisnika prostora jer je stanovništvo jedan od temeljnih sastojaka povijesnih gradova, odnosno dio njihove žive strukture. Kod pokretne kulturne baštine riječ je o dostupnosti, uvjetima čuvanja i uporabe, održavanja i brige, drugim riječima o elementima onoga što se u posljednje vrijeme aktualizira pod nazivom preventivne zaštite.

Kulturna baština, prvenstveno ona materijalna, obuhvaća vrlo široki raspon sadržaja. Najširi je fenomen kultiviranog krajolika koji svjedoči o čovjekovu životu u prostoru i povijesnom razvoju uporabe i obrade tla, vlasničkih odnosa, komunikacija te rasporeda i slike naselja u kojima su ljudi živjeli i žive i po čemu je on jedan od temeljnih činitelja kulturnog identiteta zavičaja. Na nešto su nižoj razini povijesne cjeline izgrađenih naseobina i naselja, od zaseoka do megalopolisa, sa svim međudodnosima prirodnog i ljudskom rukom stvorenog okoliša, koji čine okvire ljudskog prebivanja u prostoru, pri čemu su očuvane povijesne strukture dubinska veza s genezom naselja i kvalitetom suživota različitih oblikovnih i prostornih vrijednosti. Pojedinačni sklopovi i građevine izraz su zadovoljavanja ljudskih potreba od stanovanja do zadovoljavanja religijskih potreba, od omogućavanja raznolikih gospodarskih sadržaja do izražavanja moći, od funkcije do dekoracije. Oni su istodobno i odraz ljudskog znanja, umještosti i umjetnosti, ali i svjedočanstvo protoka vremena, socijalnih sinusoida promjenjivosti značenja, degradacija i unapređivanja, života i smrti

različitih kultura. Napokon je tu i pokretna kulturna baština koju čine predmeti, stvari koje su svjedoci čovjekova umijeća, života i djelovanja i koji čuvaju i prenose stvarnu živu povijest vremena (*effective history* rekla bi E. Hooper–Greenhill, 1992:215) u kojem su nastali.

Kakav je mogući suodnos održivog razvoja i materijalne kulturne baštine, koju se trudimo očuvati da bismo relativizirali ljudsku povijest i iskustvo u odnosu na zaboravljivost sadašnjosti? Valja se poslužiti mišlju suvremenog američkog književnika Lawrenca Weschlera koji citira mišljenje američkog neurofiziologa Geoffrey Sonnabenda iz sredine 20. stoljeća: »Mi, svi amnezičari, osuđeni živjeti u vječno prolaznoj sadašnjosti, stvorili smo najelaboriraniju od svih ljudskih konstrukcija, memoriju (pamćenje), kako bismo se zaštitili od znanja koje ne tolerira nepovratni protok vremena i nepretraživost proteklih trenutaka i zbivanja« (Sonnabend, 1991:16 u: Weschler, 1995:6). Memorija pohranjena u stvarima omogućuje znanju pretraživanje proteklih trenutaka i neutralizira protok vremena, dok s druge strane omogućuje čovjeku tumačenje prošlosti na način koji uključuje sadašnjost u njezinu procjenu i time nanovo aktualizira nepovratni protok vremena. Dakle, prošlost je složena struktura koja u očuvanom materijalnom svijetu ima stanovitu uporišnu točku (Riegl, 1903 u: Historical... 1996:70), bez obzira na moguće interpretacije. Stoga i održivi razvoj kulturne baštine treba omogućiti trajniji život materijalnih tragova prošlosti kako bi korektiv sadašnjosti bio sveudilj na dohvat ruke.

SUVREMENI PROBLEMI U OČUVANJU KULTURNE BAŠTINE

Koncept održivog razvoja u procesima očuvanja kulturne baštine očitava se u promišljenom ograničavanju iskorištavanja i uporabe i samim tim suvremenog pristupa kulturnoj baštini. Ograničavanja se odnose na promišljeno uklanjanje uzroka potencijalnih oštećenja do kojih bi moglo doći nekontroliranom uporabom samih objekata ili cjelina koje u sebi nose potencijale kulturne baštine. U užem smislu to bi predstavljao domišljeni koncept preventivne zaštite, a u širem smislu omogućavanje onog stupnja razvoja ili revitalizacije koji neće dovesti u pitanje temeljne vrijednosti kulturne baštine, bile one fizičke ili duhovne, materijalne ili nematerijalne. U takvom sagledavanju odnosa održivog razvoja i kulturne baštine, ograničavajući i stimulirajući procesi suvremenog života kulturne baštine mogu se promatrati na više razina. One su više ili manje podudarne s različitim mjerilima sagledavanja pojedinačnog objekta, cjeline i krajolika, mjerilima koja su već davno primjenjiva u promišljanju sagledavanja i očuvanja kulturne baštine u prostoru (Fister, 1979:16).

Najšira je razina ona u kojoj se razmatraju intervencije u kulturni krajolik ili u okolinu nekog spomenika kulture ili spomeničke cjeline. Te intervencije dijelom neposredno, a većim dijelom posredno, utječu na doživljavanje i sagledavanje vrijednosti kulturne baštine. U kulturnom je krajoliku to neposredna intervencija u povijesno slojevitu strukturu krajolika koju čine parcelacija, prometnice ili prirodni pokrov, s mogućim rasporedom naselja različitih tipova ili slobodno stojećih arhitektonskih kompleksa, ili pak intervencija koja utječe na sliku ili konfiguraciju naselja ili arhitektonskih kompleksa, mijenjajući temeljne čitljive odrednice prepoznatljivog povijesnog razvoja ili očitavanja materijaliziranog protoka vremena. Ograničenja koja je moguće kontrolirati odnose se na projektiranje i izgradnju suvremenih prometnica i njima analognih objekata (cesta ili željezničkih pruga, zrakoplovnih ili pomorskih

luka, terminala i sl.). Valja procijeniti utjecaj tih novih pravaca i objekata na određeno spomeničko područje, kao i mogućnosti alternativnih smjerova i lokacija. Rezultat je u pravilu kompromis koji neće eliminirati nove sadržaje, ali će ih svesti na pravu mjeru i odrediti im trasu ili lokaciju na onim mjestima gdje će se njihov destruktivni utjecaj na povijesnu strukturu bitno smanjiti tako da će ga biti moguće tolerirati kako bi eventualna šteta bila u granicama dopustivosti. Planiranje zračne luke u Starogradskom polju na otoku Hvaru na mjestu očuvane strukture centurijacije grčkog agera jest primjer nedopustive intervencije sa stanovišta održivog razvoja kulturne baštine, kao i trasiranje autoceste Rijeka – Zadar – Split kroz Vinodolsku dolinu, gdje je odnos dimenzija i mjerila nove projektirane autoceste prema minijaturnom mjerilu Vinodolske doline i gustoći raznolike strukture očuvane kulturne baštine, od starih gradova i naselja do sitno isparceliranog krajolika, takav da bi se time uništila jedna od najcjelovitijih enklava povijesne strukture Hrvatskog primorja i samim time obezvrijedila memorija mjesta.

Središnja razina reflektira mjerilo sagledivog očuvanja povijesnih cjelina. Kako se razlikuju dva temeljna tipa povijesnih naseobinskih cjelina, onaj urbane ili gradske i onaj ruralne ili seoske cjeline, to se i problemi s kojima se u njima susrećemo bitno razlikuju.

Urbane cjeline imaju svoja povijesna središta i prepoznatljive faze rasta ili degradacije, ovisno o povijesnim okolnostima njihova razvoja. Enormni rast gradova u 19. i 20. stoljeću uvjetovao je raznovrsne situacije zatečenog stanja, pri čemu se mogu generalizirati dva temeljna modela. Jedan je model vertikalnog strukturiranja i analognog vodoravnog širenja, pri čemu se povijesne faze razvoja vertikalno preklapaju u najstarijim gradskim jezgrama i time svaka iduća faza bitno prestrukturira onu raniju. Zadržavaju se jedino jaki urbani elementi poput simboličkih mjesta crkvenih građevina i mjesta državne ili gradske vlasti/moći, uz eventualno zadržavanje dijela ulične infrastrukture, trgova i elemenata povijesne parcelacije. Promjene arhitekture i unapređivanje infrastrukture vode prema gubitku prepoznatljive povijesne slojevitosti. Klasični primjeri ovog modela su velike europske prijestolnice poput Pariza, Londona i dijelom Beča. Drugi je model jačeg vodoravnog širenja, pri čemu se zadržavaju temeljne organske ili planske strukture najranijih faza nastanka pojedinih gradova, uz djelomičnu promjenu arhitekture, ulične mreže i parcelacije. Horizontalna adicija temeljna je odlika tog tipa rasta grada. Povijesna slojevitost ostaje čitljiva u strukturi grada, pri čemu su najčešće promjene u zonama dodira starijih i novijih struktura. Primjeri ovog modela mogu se naći u Srednjoj Europi kao u Zagrebu, Ljubljani, Budimpešti i dijelom u Beču. Postoji niz gradova kod kojih se može očitati određeni stupanj međuodnosa između ova dva općenita modela, pri čemu će veliku ulogu imati zemljopisni smještaj, uvjeti i mogućnosti širenja gradova, gospodarski poticaji koji će se bitnije mijenjati promjenom uvjeta gospodarskog rasta, primjene novih tehnologija, kao i elementi prometnog povezivanja u određenih povijesnim datostima. Sukladno navedenim osobinama povijesnih gradova varirat će i kriteriji njihove valorizacije kao i mogući režimi očuvanja spoznatih vrijednosti. Temeljni uzroci mogućih oblika ugrožavanja utvrđenih urbanih vrijednosti mogu se identificirati kao: promet u kretanju i mirovanju, promjene sadržaja i samim tim povijesno uravnoteženih odnosa između javnog, poslovnog i stambenog sadržaja koji se odražava na socijalnu sliku grada i napokon nova izgradnja koja utječe na mijenjanje slike grada kao cjeline ili pak njegovih značajnijih povijesnih dijelova.

Seoske cjeline odražavaju strukturu povijesnog načina života u selima, gdje je djelatnost vezana uz uzgoj stoke ili pripremu i obradu poljoprivrednog zemljišta. Te su cjeline odražavale tehnologiju gradnje nastambi u skladu s raspoloživim prirodnim resursima građevnog materijala (kamen, drvo, opeka, zemlja) u naseljima koja su bila organizirana tako da potpuno uvažavaju utjecaj prirodnih uvjeta na način života i utjecaj gospodarskih zahtjeva poljoprivrede ili stočarstva na organizaciju gospodarstva, strukturu parcele, mrežu komunikacija i vezu izgrađenih nastambi s krajolikom. Promjenom načina obrade tla, uvođenjem nove tehnologije uporabom poljoprivrednih strojeva i procesima okrupnjavanja posjeda i industrijalizacije poljoprivrednih i stočarskih proizvoda dolazi do bitne promjene strukture seoskih naselja. Mijenja se struktura gospodarskih zgrada, grade se nove građevine, mijenja se parcelacija zemljišta i struktura prometnica kojima se dolazi do poljoprivrednih površina. Provode se novi sustavi navodnjavanja i melioracija zemljišta, mijenja se odnos pošumljenih površina i onih pod poljoprivrednim kulturama. Novi uvjeti života i nova kultura obrade tla mijenjaju i sliku seoskih naselja i njihov odnos prema krajoliku. Ostaje tek mogućnost ograničavanja rasta i prestrukturiranja naselja, tamo gdje su resursi povijesnih vrijednosti seoske arhitekture i sela kao cjelina dovoljno veliki da omogućе kvalitetan život stanovnika dotičnih područja (seoski turizam, etno zone i sl.). Primjeri Krapja i Čigoča (sela rôda) u Donjoj Posavini tek su skromno oživotvorenje takvog modela očuvanja tradicijskih vrijednosti seoskih cjelina u nas.

Najuža razina bavi se pojedinačnim građevinama koje su na drugačiji način izložene promjenama što mogu izazvati degradacije ili gubitak stanovitih povijesnih vrijednosti. Raspon mogućih uzroka oštećenja izrazito je velik (Feilden, 1979:9–24). Čovjek se u pravilu usmjerava prema liječenju posljedica većine oštećenja, dok se koncept preventivne zaštite u posljednje vrijeme aktualizira prvenstveno na polju zaštite pokretne baštine i još nije dovoljno prodro u postupke očuvanja povijesnih građevina i povijesnih naseobinskih struktura. Pojavom modela aktivne zaštite šezdesetih godina 20. stoljeća otvoreni su procesi revitalizacije u kojima je oživljavanje povijesnih građevnih struktura aktiviranjem, osuvremenjivanjem i promjenom namjene, postalo dominantna metoda u postupcima zaštite i očuvanja kulturne baštine u prostoru. Širenje pojma spomenika kulture u prostoru i njihovo vrijednosno stupnjevanje, od onih koji su upisani u popis svjetske baštine i vrijedni su kao nezamjenjive jedinice, do onih koji nose ambijentalnu vrijednost i tek svojom količinom i interakcijama s vrijednostima gradskih i seoskih cjelina iskazuju svoju dimenziju vrijednosti, otvorilo je nove metode pristupa njihovu očuvanju. Spasonosna formula »novog života za stare građevine« (New..., 1977) otvorila je niz novih mogućnosti u načinu pristupa povijesnim građevinama. Stroga zaštita prepustila je mjesto nizu novih mogućnosti intervencija. U mnogim slučajevima građevina se štiti kao volumen i sastavnica ulice, trga ili naselja, a ne kao pojedinačna vrijednost. Time se otvaraju mogućnosti suvremenih i kreativnih intervencija u unutrašnjosti građevina, pri čemu pojava modela fasadizma (čuva se pročelje, a potpuno osuvremenjuje i remodeliora unutrašnjost) u posljednjem desetljeću 20. stoljeća pokazuje sve prednosti i nedostatke takvog načina mišljenja (Façadisme..., 1999:18–23). Isključe li se ekstremni učinci fasadizma, tada će se vidjeti da i skromniji oblici intervencija bitno utječu na izgled pojedinačnih građevina. Time se, htjeli to mi ili ne, vraćamo na izvorište zaštite kulturne baštine, na problem vrednovanja i odgovor na pitanje, što to štitimo u povijesnim građevinama. Ako se dominantna vrijednost vidi u oblikovanju građevina,

a u drugi plan stavlja struktura i materijal, tada je tek mali korak potreban da se vrati dva stoljeća unatrag u vrijeme romantičnih restauriranja velikih pojedinačnih građevina. Ponovit će se povijesni model, s izmijenjenom argumentacijom i poticajem, ne uvažavajući povijesno iskustvo njegova napuštanja početkom 20. stoljeća.

Temeljni problem svake revitalizacije, bez koje nema suvremenog očuvanja većeg dijela naslijeđene kulturne baštine u prostoru, nalazi se u određivanju stupnja i dimenzije promjena koje ona izaziva u strukturi i oblikovanju povijesne građevine ili povijesne cjeline. Promjena i osuvremenjivanje namjene bilo koje povijesne građevine nužno se sučeljavaju s promjenom njezine strukture, organizacije prostora, oblikovanja i odnosa unutrašnjosti i vanjštine. Zahtjevi koji proizlaze iz novih potreba, bez obzira radi li se o novoj infrastrukturi ili udovoljavanju novim propisima o fizici i konstrukciji zgrade, agresivni su koliko i nastojanja da se udovolji svim potrebama novih sadržaja koji se unose u povijesnu zgradu. Tek primjera radi navodi se kako su iskustva u adaptaciji povijesnih zgrada u seizmički aktivnim zonama više nego prik-ladan materijal za analizu dosega provedenog multidisciplinarnog, umjesto proklamiranog interdisciplinarnog pristupa u obnovi povijesnih građevina, pri čemu stručnjak za građevnu konstrukciju samostalno rješava problem otpornosti povijesne konstrukcije na opasnosti od potresa i sukladno svojoj metodologiji zamjenjuje jednu konstrukciju drugom ili intervenira u povijesnu strukturu ne uvažavajući dovoljno utjecaj nove konstrukcije na one vrijednosti povijesne građevine koje nisu u prvom planu (D. Aničić i M. Velkov, U: *Obnova...*, 1989:291–308). Zahtjevi za očuvanjem energije i boljom izolacijom unutrašnjosti od utjecaja vanjskih vremenskih utjecaja direktno se očituju u materijalu i oblikovanju prozora i vrata povijesnih građevina i u unošenju izolacijskih materijala u povijesnu strukturu. Suvremeno stanovanje u povijesnim građevinama traži veću površinu za higijenske i sanitarne potrebe. Nova infrastruktura koja podržava utrošak ventilacije, vodovoda, kanalizacije, grijanja, električne energije, telekomunikacijskih veza i sl. nužno zadire u povijesnu građevnu strukturu. Novi radni sadržaji traže drugačiju organizaciju prostora, posebice ako su to radni procesi sa specijalnim zahtjevima. Tako bi se mogli nizati zahtjevi s jedne strane, a ograničenja koja pružaju zatečene strukture i njima primjerene vrijednosti u povijesnim zgradama, s druge strane. Opasnost koja prijete većini pojedinačnih objekata nepokretne kulturne baštine jest u nastojanju prakse da amortizira i time relativizira dinamični rast broja zaštićenih povijesnih spomenika i cjelina. Prepoznatljiva su dva jasno uočljiva trenda. Prvi se očituje u amortiziranju nedovoljno kontroliranog i primjereno vrednovanog rasta broja i područja zaštićenih povijesnih urbanih cjelina na način da se briga za manje vrijedne građevine unutar takvih kompleksa svodi na njihovu zaštitu tek u funkciji razine njihovih vrijednosti kao elemenata urbanog integriteta, a ne vlastitih pojedinačnih vrijednosti. Pritom se njihovo vrednovanje i zaštita svodi na volumen i vanjski lik građevine, dok struktura, organizacija prostora i individualitet gube bitku pred zahtjevima novih sadržaja. Drugi je trend prvome potpuno suprotan i očituje se u snažnom isticanju najznačajnijih individualnih vrijednosti istaknutih pojedinačnih građevina ili sklopova, kojima tada građevine druge i treće razine vrijednosti služe tek kao primjereni povijesni urbani okoliš u kojemu će spomenuti simbolički i vrijednosni elementi moći biti primjereno prepoznatljivi.

ODRŽIVI RAZVOJ U ZAŠTITI KULTURNE BAŠTINE

Cijela ova, vrlo općenita analiza suvremenih problema u zaštiti kulturne baštine u prostoru, pokazuje da je spasonosna formula revitalizacije (koju je u zaštitu kulturne baštine unijela aktivna zaštita polovicom 20. stoljeća) s vremenom postala vrlo bremena problemima i da sve hitnije traži postavljanje čvrstih i jasnih okvira ili ograničenja kako se u cilju njezine primjene ne bi uništila upravo supstanca kulturne baštine koja se štiti. Fasadizam je tek vrlo gruba i ekstremna naznaka metastaza u materijalnom tkivu kulturne baštine koje je moguće očekivati ako revitalizacija ne krene u čvrstu autoterapiju koja će moguće devijantne pojave spriječiti u začetku. Koncept održivog razvoja, primijenjen na zaštitu kulturne baštine, čini mi se u ovom trenutku dobrim modelom moguće djelotvorne buduće terapije koja bi s vremenom mogla prerasti u nužno potrebnu preventivu. Vjerojatno je sazrelo vrijeme da se iskustva preventivne zaštite pokretne kulturne baštine u modificiranom obliku prenesu u područje kulturne baštine u prostoru.

Preventivna zaštita kulturne baštine u arhivima, muzejima i knjižnicama uvodi se u sustav redovitog školovanja stručnjaka za rad u muzejima početkom osamdesetih godina 20. stoljeća. Ona je prepoznata kao važan segment zaštite i održavanja muzejskih predmeta i zbirki, a definirana je bila kao: kontrola okoline u kojima borave predmeti baštine, definiranje procedure rukovanja predmetima, propisivanje uvjeta čuvanja u čuvaonicama, zaštita predmeta na izložbama, briga i rukovanje tijekom transporta predmeta i planiranje zaštite u slučajevima nesreća i prirodnih katastrofa (Segger, 1985:III/51). Kasnije će ICCROM (Međunarodni centar za konzerviranje i restauriranje kulturne baštine u Rimu) razviti sofisticirane programe školovanja konzervatora i restauratora za potrebe preventivne zaštite. Konceptualni pristup kojim se u skladu s prepoznatim i utvrđenim uzrocima sve bržeg propadanja materijalne strukture kulturne baštine (Feller, 1994) maksimalna pozornost posvećuje školovanju osoblja koje se brine za predmete kulturne baštine i planiranju i osiguravanju uvjeta u cilju izbjegavanja potencijalnih predvidivih opasnosti, nesumnjivo joj produljuje vijek trajanja, smanjuje rizik od opasnosti nepovratnog nestanka vrijednosti koje predmeti kulturne baštine u sebi nose i bitno smanjuje potrebu fizičkih restauratorskih intervencija na oštećenim predmetima. Preventivna zaštita, dakle, u svijetu pokretne kulturne baštine ima ulogu primjerenu preventivnoj medicini u brizi za zdravlje ljudi. Ona istodobno pridonosi općem dobru u smjeru smanjivanja zagađenosti zraka kao jednog od osnovnih uzroka degradacije materijala, poticanju tolerancije i smanjivanju sukoba u eliminiranju ratnih i ideoloških predznaka namjernog oštećivanja kulturne baštine, kao i podizanju svijesti o vrijednostima kulturne baštine kako bi se nemar i vandalizam kao uzrok oštećivanja kulturne baštine sveli na najmanju moguću mjeru. Briga za baštinu i održavanje prostora u kojima su pohranjena blaga pokretne kulturne baštine smanjuju oštećenja uzrokovana nemarnim rukovanjem, uklanjaju utjecaj bioloških uzročnika propadanja i onih uzrokovanih prirodnim i drugim katastrofama, što prijete kulturnoj baštini u prostorima u kojima se čuvaju i izlažu javnosti.

Režimi preventivne zaštite primjenjuju se u procesima aktivne zaštite graditeljske baštine u popisno-registracijskoj obradi i izradi zaštitnog inventara još tamo od 1965. god. kad je prihvaćen Prvi međunarodni model Europskog savjeta u Barceloni i Palmi (Marasović, 1985:59). Taj se model u praksi odražava u režimima zaštite, kako onima koji su stupnjevani u odnosu na vrijednost objekata i područja, tako i onima koji su

usmjereni prema vrstama graditeljske baštine (Marasović, 1985:67). Taj oblik preventivne zaštite ograničava stupanj intervencija u cilju očuvanja spoznatih vrijednosti kulturne baštine. U njemu su tek u začetku oni procesi koji bi mogli stimulirati razvoj kulturne baštine u smislu usmjeravanja i ograničavanja namjene.

Model preventivne zaštite pokretne kulturne baštine, danas prihvaćen u cijelom svijetu, a primjenjivan sukladno mogućnostima pojedinih sredina, prikladan je uzorak prema kojemu bi se uz određene modifikacije mogao kretati budući model održivog razvoja nepokretne kulturne baštine. Jer, održivi bi razvoj kulturne baštine mogao značiti dugoročnu preventivnu brigu za kulturnu baštinu u prostoru kojom bi se unaprijed i svjesno mogli amortizirati ili čak i potpuno uklanjati uzroci njezina oštećenja i propadanja, barem u onoj mjeri u kojoj je čovjek na posredan ili neposredan način pokretač i uzročnik takvih oštećenja. S druge strane, održivi bi razvoj imao značiti precizno određenu dopustivu količinu promjena koje pojedini objekt ili cjelina mogu podnijeti u procesima revitalizacije da bi i dalje mogli nositi predznak kulturne baštine. To bi značilo ograničiti stupanj revitalizacije, odnosno dopustiti onaj razvoj i do one razine do koje razvoj znači održavanje na životu i prepoznavanje utvrđenih vrijednosti. Kad razvoj, nova namjena ili revitalizacija prijeđu granicu dopustivosti, oni postaju jedan od temeljnih uzročnika propadanja vrijednosne strukture onog spomenika kulture na kojem se primjenjuju. U praktičnom pogledu to bi značilo ograničavanje zahtjeva korisnika kulturne baštine u prostoru u procesima njezina održavanja i revitalizacije. U tom trenutku neizbježnom se čini uloga države koja bi se zakonskim propisima i novčanim sredstvima imala brinuti za zaštitu i očuvanje kulturne baštine isto tako kako se brine i za zaštitu i očuvanje prirodnog okoliša. Kao što u brizi za očuvanje prirodnog okoliša država propisuje izradu studija utjecaja na okolinu za svaki industrijski ili gospodarski projekt koji bi mogao utjecati na stanje prirodnog okoliša, tako bi država trebala propisati i studiju utjecaja na kulturnu baštinu kod određenih ulaganja u infrastrukturu (ceste, pruge, naftovodi, luke i sl.), gradogradnju (urbanistički planovi, izgradnja koja utječe na sliku grada, urbana infrastruktura i sl.) ili pak namjenu ili prenamjenu objekata kulturne baštine. Takve bi studije definirale moguća i potrebna ograničenja, kao i odnose koje je potrebno uspostaviti s objektima i zonama kulturne baštine u prostoru. S druge bi strane, država trebala sudjelovati u amortiziranju troškova koji bi nastali takvim ograničavajućim odredbama ili pak u podmirivanju povećanih troškova održavanja spomeničkih cjelina ili pak kvalitetnog funkcioniranja odabranih sadržaja u skladu s temeljnim načelima zaštite i očuvanja vrijednosti kulturne baštine, kad su odabrani sadržaji važni za održavanje povijesnih struktura, a nisu mogli biti izvedeni prema potpuno isplativim komercijalnim zahtjevima investitora. To bi drugim riječima značilo ograničavanje razvoja pojedinih zaštićenih zona ili objekata u cilju očuvanja njihovih kulturnih vrijednosti, pri čemu bi očuvane vrijednosti unosile jednu drugu kategoriju vrijednosti koja nije gospodarski isplativa niti direktno procjenjiva u direktnoj eksploataciji, ali je poticajna i korisna na nizu drugih razina što nije moguće gospodarski precizno utvrditi.

Eksterno gledano, održivi se razvoj kulturne baštine u prostoru može regulirati plañovima i programima razvoja pojedinih teritorijalnih jedinica ili države kao cjeline, pri čemu valja prihvatiti kriterije vrednovanja kulturne baštine, a pravnom i gospodarskom regulativom privoliti investitore na uvažavanje zadanih ograničenja. Korist bi trebala biti obostrana. Lokalna i državna zajednica osigurali bi kvalitetnu nazočnost

vrijednosti kulturne baštine u prostoru, s time i prepoznatljive vrijednosti zavičaja, povijesne i etničke tradicije i očuvanje identiteta zajednice u nailazećim vremenima. Eliminirale bi se mogućnosti grubih i nasilnih promjena izgleda i značenja vrijednih građevina i ambijenata. S druge bi strane investitori unaprijed znali dopustivi raspon mogućih namjena, a za svoje bi intervencije mogli ostvariti određene poticaje koji bi bili usmjereni prema kvalitetnom suživotu obaju namjena i očuvanju kulturnih vrijednosti. Njihovi komercijalni sadržaji u vrijednim i očuvanim ambijentima povijesnih građevina i povijesnih gradova mogli bi i kvalitetom okoline privlačiti određenu gospodarsku korist. To drugim riječima znači da bi održivi razvoj u zaštiti kulturne baštine u prostoru mogao značiti i pronalazak sadržaja i rješenja u okvirima zadanih parametara vrijednosti kulturne baštine, ali i amortiziranje pritiska kapitala za neprimjerenim sadržajima putem kvalitetnih poticajnih sredstava koja bi uvažavala računicu posredne dobiti za zajednicu kao cjelinu.

METODE

Metode kojima bi se mogle provoditi mjere održivog razvoja kulturne baštine u prostoru trebale bi imati podršku u planiranim dugoročnim programima. One su širokog raspona i podudarne su s metodama i mjerama koje se i danas provode u procesima zaštite i očuvanja kulturne baštine. Time bi koncept održivog razvoja bio primjenjiv bez većih promjena u odnosu na postojeću metodologiju zaštitnih mjera. Te se metode u pitanjima zaštite i održavanja povijesnih krajolika i gradskih i seoskih cjelina mogu svesti na globalno planiranje namjena, prostorne studije i studije utjecaja pojedinih globalnih intervencija na spoznate i potencijalne vrijednosti kulturne i prirodne baštine. Takve bi studije mogle biti sastavni dijelovi prostornih planova, ali s mnogo djelotvornijim utjecajem na konačnu realizaciju od onog koji imaju danas. Drugim riječima, trebalo bi prijeći s multidisciplinarnog na interdisciplinarno planiranje, gdje bi studije utjecaja na kulturnu baštinu trebale imati povratni učinak u smislu modifikacije i promjene onih činitelja koji su destruktivni prema pojedinim segmentima kulturne baštine, ali i prema konceptu očuvanja i zaštite kulturne baštine na globalnom planu.

U zaštiti pojedinačnih povijesnih građevina već su davno precizirane mjere kojima se ona provodi, a to su: održavanje, konzerviranje, restauriranje, rekonstrukcija do faksimila, fasadizam i interpolacija (prema Feilden, 1979:30–35; Marasović, 1985:121–169), s jasnim naznakama granica koje dijele dopustivu od štetne intervencije. Svaka se od mjera provodi prema razrađenoj metodologiji, s time da su one jednostavnije (u konceptualnom, ne u tehnološkom smislu ili u odnosu na vještinu i znanje koje je potrebno za njihovu provedbu) prvenstveno vezane uz građevine–spomenike kulture koje zadržavaju svoju izvornu namjenu, bez pritiska što nastaju usklađivanjem namjene i strukture povijesne građevine. Koncept održivog razvoja ili podržive namjene trebao bi biti korektiv koji bi u praksi – izradom pojedinačne studije o utjecaju namjene na spomenička ili baštinska svojstva povijesne građevine – doveo do jasnog određivanja raspona mogućih namjena u okvirima pokazanog interesa korisnika i globalnih pokazatelja utvrđenih na razini cjeline kojoj dotična građevina pripada.

Čak se i u zaštiti pokretne kulturne baštine može govoriti o održivom razvoju, a prvenstveno u smjeru njezina čuvanja i uporabe. Studije o iskoristivosti pojedinih

korpusa pokretne kulturne baštine (muzejskih zbirki, inventara crkava i palača, privatnih zbirki i sl.) trebale bi rezultirati mogućim reguliranjem broja posjetitelja, ali i preciznijim određivanjem uvjeta čuvanja i prezentiranja u adekvatnim prostorima. Iako se muzeji i druge institucije toga tipa bave takvim problemima, prvenstveno u procesima preventivne zaštite, ipak bi relacija s konceptima razvoja povijesne urbane ili prirodne okoline u kojima se nalaze mnoge od tih institucija ili pak povijesne građevine u kojima su mnoge smještene, mogla pridonijeti kvalitetnijem suodnosu koji bi unaprijedio oba koncepta brige za kulturnu baštinu i komuniciranje njezinih vrijednosti posjetiteljima.

ZAKLJUČAK

Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine različit je od onoga u zaštiti prirodne baštine i ekoloških resursa, iako se mnogi njihovi konceptualni pravci mogu gotovo poistovjetiti. Resursi kulturne baštine su ograničeni i izloženi propadanju. Njihova posebnost je u tome što su oni neobnovljivi, ili pak obnovljivi, ali tada na nižoj razini kulturne i emotivne vrijednosti. U održivom razvoju u prirodnom svijetu važi pravilo da je kod obnovljivih prirodnih izvora uvjet održivosti da njihova uporaba ne smije biti veća od stupnja obnavljanja, dok se neobnovljivi izvori postupno zamjenjuju obnovljivima (Kirn, 2000:151). Taj je model nemoguće preslikati na održivost kulturne baštine.

Održivost se kulturne baštine ima promatrati na razini već iznesene tvrdnje, da »održivi razvoj jednostavno znači da je sposoban očuvati samog sebe neograničeno dugo, da ne ruši i ne ugrožava uvjete svoje trajne reprodukcije« (Kirn, 2000:149). To znači da čovjek treba koristiti kulturnu baštinu u cilju svoje duhovne reprodukcije, metaforički rečeno imati otvorenu mogućnost piti na nepresušnim izvorima memorije, na način da mu ona diktira uvjete kojima će očuvati sama sebe od pretjerane uporabe da ne ugrozi uvjete svoje trajne reprodukcije za buduće naraštaje. Modeli medijske eksploatacije kulturne baštine, svijet virtualne realnosti i niz drugih dostignuća suvremenog čovjeka mogu se koristiti kao nadomjestak neobnovljivih izvora izvornih materijalnih struktura baštine. Virtualni svijet prošlosti ili baštine na svoj način sprečava »lomljenje prirode« ili remodeliranje baštine prema sveudilj novim ljudskim mjerilima učinkovitosti, konkurentnosti, ambicija, želja, svemogućih potreba (prema Kirn, 2000:159).

Elementi održivog razvoja kulturne baštine prisutni su u ljudskoj brizi za kulturnu baštinu i u organiziranim službama koje se za nju brinu. Međutim, suvremeni razvoj čovječanstva, procesi globalizacije i ujednačavanja kriterija, postupno svode valorizaciju kulturne baštine na nižu razinu od one koja je potrebna za njezino pravo očuvanje. Stoga bi koncept održivog razvoja kulturne baštine, usmjeren prema amortiziranju jakih poticaja njezina »lomljenja« na prihvatljive segmente, trebao obuhvatiti sve elemente društvene brige za naslijeđene vrijednosti koje su očuvane u materijalnim strukturama i koje su izložene starenju i propadanju poput svih stvari. Pokušajmo domisliti razvoj koji bi koristio kulturnu baštinu u smjeru povećavanja moguće dobrobiti za ljude, ali na razini memorije koja će sveudilj biti integrirana sa sadašnjošću. Istodobno pokušajmo amortizirati sve negativne posljedice njezina aktualiziranja u sadašnjosti. Smanjimo njezino fizičko trošenje skriveno neprekidnim nastojanjima da joj *make up* sadašnjosti prekrije bore prošlosti. Vratimo natrag ljepotu starosti, njegujući je sukladno njezinoj dobi. U tome je sva tajna održivog razvoja kulturne baštine.

LITERATURA

- *** (1999). **Façadisme et identité urbaine/Façadism and urban identity**. Pariz: Monum, Éditions du patrimoine.
- Feilden, B. M. (1979). **Introduction to Conservation**. Pariz: UNESCO.
- Feilden, B. M. (1982). **Conservation of Historic Buildings, Butterworths**. London–Boston–Sydney–Wellington–Durban–Toronto.
- Feller, R. L. (1994). **Accelerated Aging**. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- Fister, P. (1979). **Obnova in varstvo arhitekturne dediščine**. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage** (1996). (Edited by: N. Stanley Price, M. Kirby Talley jr., A. Melucco Vaccaro). Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- Hooper–Greenhill, E. (1992). **Museums and the Shaping of Knowledge**. London and New York: Routledge.
- Kirn, A. (2000). Održivi razvoj i environmentalističke vrijednosti. **Socijalna ekologija**, 9(3):149–162.
- Marasović, T. (1983). **Zaštita graditeljskog nasljeđa**. Društvo konzervatora Hrvatske, Sveučilište u Splitu, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb–Split.
- Marasović, T. (1985). **Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu**. Sveučilište u Splitu, Društvo konzervatora Hrvatske, Arhitektonski fakultet u Zagrebu, Split.
- *** (1977). **New Life for Old Buildings**. Vancouver: Yukon Heritage Conference Committee.
- *** (1989). **Obnova Dubrovnika 1979–1989**. Dubrovnik: Zavod za obnovu Dubrovnika.
- Riegl, A. (1903). **Der moderne Denkmalkultus: Sein Wesen und seine Entstehung**. Wien: W. Braumüller.
- Segger, M. (1985). **Introduction to Museum Studies (An Extension Course)**. University of Victoria, Canada.
- Sonnabend, G. (1991). **Obliscence: Theories of Forgetting and the Problem of Matter** (prvo izdanje 1946).
- Weschler, L. (1995). **Mr. Wilson's cabinet of wonder**. New York: Vintage Books.

THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONSERVATION
OF CULTURAL HERITAGE

Ivo Maroević
Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

Sustainable development in the conservation of cultural heritage presupposes the knowledge of the resources of the heritage, their exploitation to their established limits and the restriction of the development with the aim of their preserving. The cultural heritage consists of: cultural landscape, historical buildings, particular buildings and movable heritage. Its values could be recognized as: age-group, historical, cultural and emotive.

Limitations in exploiting cultural heritage, or elements of sustainable development, could be analysed on several levels. On the level of the landscape scenery it can be connected with the building of communications, industrial and power supply facilities, and with the magnitude of business, tourist-trade and residential buildings. We can distinguish urban and rural historical areas. In urban areas the limitations are connected with traffic, transformation of substance and new building areas that gradually change the general picture of a city, while in rural areas we have new building activities, dividing land into lots and roads, land cultivation and the relation towards landscape scenery. On the level of a particular building, the limitations could be found in the process of revitalisation, that are related with the transformation of the purpose and styling, infrastructure, physics and construction of buildings, organisation of the area and the establishment of the relation of exterior and interior.

Sustainable development of the cultural heritage is being analysed in its interior and exterior aspect. In the interior aspect, in the direction of conscious amortization or elimination of the causes of degradation and in the exterior aspect, with additional set restrictions of plans and programmes of development. Within the framework of set parameters different designs and solutions have been established, and various strains in interpreting and analysing indirect profit for the local community as a whole have been amortized.

Key words: sustainable development, cultural heritage, conservation of cultural heritage, cultural landscape, historic buildings, movable cultural heritage

DAS KONZEPT DER NACHHALTIGEN ENTWICKLUNG IM SCHUTZ DES KULTURERBES

Ivo Maroević
Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Die nachhaltige Entwicklung im Schutz des Kulturerbes setzt die Kenntnis der Ressourcen des Kulturerbes voraus sowie ihre Nutzung im Rahmen bestimmter Grenzen und die Einschränkung der Entwicklung zum Zwecke der Erhaltung dieser Ressourcen. Das Kulturerbe machen folgende Komponenten aus: die Kulturlandschaft, historische Einheiten, einzelne Gebäude und mobiles Erbe. Die Werte des Kulturerbes sind durch folgende Aspekte gekennzeichnet: das Alter, die historische, die kulturelle und die emotive Bedeutung.

Die Einschränkungen bei der Nutzung des Kulturerbes bzw. die Elemente der nachhaltigen Entwicklung können auf mehreren Ebenen beobachtet werden. Auf der Ebene der Kulturlandschaft beziehen sich diese Einschränkungen auf den Bau von Autobahnen, Industrie- und Energieanlagen sowie auf den Umfang der Geschäfts-, Touristik- und Wohnbauten. Man unterscheidet zwischen der urbanen und der ruralen historischen Einheit. In den urbanen Einheiten beziehen sich die Einschränkungen auf den Verkehr, die Änderungen des Inhalts und neue Bauten, die das Stadtbild verändern. In den ruralen Milieus beziehen sie sich auf neue Bauten, Grundstückaufteilung und Verkehrsstrassen sowie die Bodenbebauung und das Verhältnis zur Landschaft. Auf der Ebene des einzelnen Gebäudes beziehen sich diese Einschränkungen auf die Revitalisierungsprozesse und umfassen die Änderungen von Verwendung und Gestaltung, die Infrastruktur, Physik und Konstruktion der Gebäude, die Raumorganisation und die Herstellung der Beziehung zwischen dem Äußeren und dem Inneren.

Die nachhaltige Entwicklung des Kulturerbes kann intern und extern aufgefasst werden. Die interne Ausrichtung enthält die bewusste Amortisation oder Beseitigung der Ursachen der Verwesung, während die externe Ausrichtung die vorgeschriebenen Einschränkungen in den Entwicklungsplänen und -programmen miteinbezieht. Im Rahmen der vorgegebenen Parameter werden Inhalte und Lösungen gefunden, während die Zwänge durch Interpretation und Errechnung des direkten Umsatzes für die Gemeinschaft amortisiert werden.

Grundaussdrücke: nachhaltige Entwicklung, Kulturerbe, Schutz des Kulturerbes, Kulturlandschaft, historische Einheiten, historische Gebäude, mobiles Kulturerbe